

Een goede vertaler komt los van het origineel

"Om een goede vertaler te worden, moet je soms dingen afleren."

Bartho Kriek

Bartho Kriek is schrijver, ondertitelaar en vertaler. Deze duizendpoot en autodidact werkt onder meer als docent ondertitelen aan het ITV (Instituut voor Tolken en Vertalen) in Utrecht. Bartho is ook initiatiefnemer van de *Virtual Subtitling Company* een netwerk van free lance ondertitelaars. Het bedrijf verzorgt de Nederlandse ondertiteling van Engelstalige en Portugeestalige audio-visuele producties. Daarnaast is Bartho auteur van de boeken: *Hollandse Fado* (2000) en *Het ijzeren heden* (1998). Bovendien is hij compiler van het *Groot Instinkboek*, een handig boek vol met tips en valkuilen voor ondertitelaars en vertalers. Recent ondertitelwerk: *Revisiting Brideshead* en *Cidade dos homens II*.

Bartho Kriek leek het beroep van vertaler een mooi vrij beroep. Dat hij vervolgens meer dan 60 uur per week alleen achter zijn bureau zou zitten, wist hij toen nog niet. Maar het vrije gevoel sprak hem wel aan. "Tenminste, als je boeken kiest om te vertalen die je goed vindt. En dat heb ik meestal gedaan", vertelt Bartho. "Het slokt wel je hele leven op en op een bepaald moment wilde ik wel uit het isolement."

Loskomen van het origineel

Bartho is vervolgens bij de NOS als ondertitelaar aan de slag gegaan. Daar heeft hij veel bijgeleerd. "Bij het ondertitelen, moet je echt loskomen van het origineel. Ondertitelen is comprimeren. Immers, een derde van de gesproken tekst kan niet worden weergegeven. Die moet eruit. Dat betekent dat je heel goed moet vertalen en daarbij vooral je vertaalgevoel moet gebruiken. Uiteindelijk laat je dan het origineel los. Dan pas word je echt een goede vertaler."

"Een ondertitel duurt zes seconden en bestaat uit twee regels. Je kunt in zes seconden veel meer zeggen dan je in twee regels kwijt kunt, of dan in die twee regels gelezen kunnen worden. Je moet je taalgevoel gebruiken om de tekst op een goede manier te comprimeren."

Verschillende niveaus

Bij ondertitelen is het belangrijk dat de vertaling qua leessnelheid op het juiste niveau is. Bartho: "Het niveau van de ondertiteling is aangepast aan een gemiddelde. Dit ligt doorgaans tussen de leessnelheid van peuters en bejaarden in. Er zijn maten voor. Een leessnelheid van 11 tekens per seconde is vrij normaal. National Geographic heeft als richtlijn bijvoorbeeld 37 karakters inclusief spaties per regel. Voor SBS is dat weer ongeveer 42 karakters. Dat is dan de hoeveelheid tekst die op een regel past."

Regels en richtlijnen versus taalgevoel

Het lijkt best lastig, enerzijds de richtlijnen van een opdrachtgever en anderzijds je taalgevoel gebruiken om de ondertiteling te comprimeren. Hoe werkt dat in de praktijk? In zijn lessen aan het ITV vraagt Bartho zijn studenten dikwijls om te stoppen met het maken van keurige, brave vertalingen. "In plaats daarvan vraag ik ze om

zich in te leven in de personages. Het levert mooie dingen op. Studenten leren hierdoor hun eigen sociale vaardigheden bij het vertalen te gebruiken. Het vertalen gaat door het inleven sneller, beter, to the point en situatie-specifieker. Om een goede vertaler te worden, moet je dus vaak dingen afleren, het brave, vlak bij het origineel vertalen, is één van die dingen. Dat is bij ondertitelen nog meer het geval dan gewoon vertalen. Je moet echt in de huid kruipen van de acteurs en je goed kunnen inleven in de film. Een psychopaat (iemand zonder gevoel) zou niet kunnen ondertitelen.”

Afleren

Bartho: “Als je een zin als *I don't believe it* vertaalt dan wordt het vaak: *ik geloof het niet*. Maar in sommige situaties is: *dat lijkt me stug* een veel betere vertaling, of zelfs 'maak dat de kat wijs'. In het dagelijks leven praten we zo. En het mooie is dat zo'n vertaling vaak heel snel tot stand komt, je hoeft er niet lang over na te denken.

Vloeken en krachttermen

Ondertitels zijn overwegend spreektaal maar dan in geschreven vorm. Bartho: “Je moet rekening houden met allerlei beperkingen. Vloeken, scheldwoorden en krachttermen probeer je zo te verwoorden dat het functioneel blijft, of je laat ze weg. Er wordt vaak gedacht dat ondertitelaars zelfcensuur toepassen, maar dat is niet zo. Als je bijvoorbeeld iemand godver hoort zeggen, is dat lang niet zo erg dan als je het in een ondertitel kunt lezen.

En als je alle krachttermen van *Al Pacino* in een ondertitel zou zetten, dan wordt het echt absurd. Emotionele uitroepen worden vaak weggelaten want de kijker ziet en hoort die al. Zelfs mensen die de taal niet verstaan, snappen de handeling doordat ze die met eigen ogen zien. Dan hoef je het niet nog een keer met die woorden te gaan weergeven. Je moet het op je gevoel doen, en met je gedachten bij de kijker.”

Verplaatsen en specialist

Om een goede vertaler te kunnen zijn, moet je je goed kunnen verplaatsen in de personages in de film. Kun je dan alleen films ondertitelen die je zelf goed vindt? Of leer je dat? Bartho: “De meeste ondertitelaars hebben wel een specifiek genre waar ze beter in zijn dan in andere. Maar vrij veel collega's zijn redelijk allround. Voor een film over een ziekenhuis duik je bijvoorbeeld in de medische wereld. En na een tijdje kun je dan specialist zijn op het gebied van medische termenn. Het is telkens weer nieuw. En na 10, 20 jaar blijft het een leuk beroep om uit te oefenen. Mede daardoor is de betaling misschien wel achtergebleven.”

Pijnlijke kant

Bartho: "Lesgeven en werkzaam zijn als ondertitelaar houdt je scherp. De pijnlijke kant van het vertaalvak is, dat je fouten gelijk zichtbaar zijn. Een verkeerde ondertitel kan de sfeer van een film bederven. Ik vind dat af en toe een flinke fout je menselijker en milder maakt. Als docent moet je je ook kwetsbaar opstellen. Studenten zien en horen alles en wijzen je daar dan op."

Bartho: "Met mijn studenten beoefen ik het vak. En dan hoor ik vaak: *Ja maar zo kun je in de praktijk toch nooit ondertitelen want zo krijg je nooit een programma af.* Er is een groot verschil tussen de leersituatie en de praktijk. Bedrijven willen vaak liever iemand die constant een 6,5 scoort dan iemand die altijd een 8 scoort maar er altijd een paar blunders tussendoor gooit.

Een leersituatie moet een beschermde omgeving zijn, vind ik, dan gaat het om het leren. In de praktijk gaat het om iets anders, om gedegen productie. Als je in de leersituatie op het niveau van de praktijk gaat zitten, krijg je kwaliteitsverlies. Om goede ondertitelaars af te leveren moet je in de lessituatie dus niet al op het niveau van de praktijk gaan zitten."